

MORALIZADE VASSAF KADRI'NİN ÇARŞAMBA KARISI ADLI ESERİNDE ÖLÇÜNLÜ DİLDEN SAPMALAR

Merve AKBAŞ*
İbrahim YILMAZ**

ÖZ

Sultan II. Abdülhamit dönemi idaresinde süreli yayın ve matbaa faaliyetlerine uygulanan sıkı denetim yahut başka bir deyişle sansür, şair ve yazarların iç dünyalarına yönelip sanatı bizatihi sanatın hizmetine sokarak eser üretmelerine zemin hazırlamıştır. II. Meşrutiyetin ilanıyla başladığı kabul edilen II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatında roman türünde verilen çok sayıdaki eser, konu çeşitliliğinin artışı ve kullanılan dil malzemeleri bakımından Türk kültür ve edebiyatının zenginliğini ortaya koymaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi yazarlarından Moralizade Vassaf Kadri'ye ait Çarşamba Karısı adlı roman, dil incelemelerine ilişkin de önemli veriler sunmaktadır. Eserde sık sık argo sözlerin kullanıldığına, yöresel söyleyişlere ve bir kısmı Derleme Sözlüğü'nde yer almayan ağız kelimelerine rastlanmaktadır. Bunların yanı sıra ek yığılması, ek eksiltimi, kalıplaşmış dil unsurlarına ek getirilmesi, kibarlık budalalığına varan dil kullanımları gibi çeşitli ölçünlü dilden sapma örneklerine de yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmada, Moralizade Vassaf Kadri'nin biyografisi ile birlikte Çarşamba Karısı isimli romanından kısaca bahsedilerek yazarın eserinde kullandığı ölçünlü dilden sapma örnekleri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vassaf Kadri, Çarşamba Karısı, Ölçünlü Dil, Argo.

ABERRATIONS FROM STANDARD LANGUAGE ON MORALIZADE VASSAF KADRI'S NOVEL NAMED ÇARŞAMBA KARISI

ABSTRACT

The strict control – or in other words, censorship – placed upon periodical alongside printing (press) activities during the reign of Sultan Abdülhamid II paved the way for poets and writers to turn to their inner worlds and produce works by putting art into the service of art itself. Numerous Turkish novels hailing from the Second Constitutional Period – which had given way to proclamation of the Second Constitutional Monarchy – reveal the richness of Turkish culture and literature in terms of diversification of subject variety and the linguistic richness. For example, Moralizade Vassaf Kadri's novel Çarşamba Karısı offers us important data about language studies. In it, he frequently uses slang, alongside local idioms and dialect words – many of which are not included in the Derleme Sözlüğü. The book also contains various examples of aberrations from the standard language – including the accumulation and removal of affixes, the addition of morphemes to stereotyped language items, and polite language. This study will present both a biography of Moralizade Vassaf Kadri, as well as discuss – with examples – how he uses non-standard language in his novel Çarşamba Karısı.

Keywords: Vassaf Kadri, Çarşamba Karısı, Standard Language, Slang.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 11.11.2021; Yayıma Kabul Tarihi: 01.12.2021

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ANKARA; ORCID: 0000-0003-3635-3361, E-posta: merve.akbas@hbv.edu.tr

** Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ANKARA; ORCID: 0000-0001-5690-2634, E-posta: ibrahim.yilmaz@hbv.edu.tr

Giriş

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilişi Türk siyasi tarihini olduğu kadar kültür ve medeniyet sahasını da doğrudan etkilemiştir. Sansür baskısının ortadan kalkışı matbuat faaliyetlerinde özgürleşmeye imkân vermiş ve -niteliği tartışılır- pek çok eser süratle basılmıştır. Yayımlanan kitaplar içinde popüler romanların sayısı azımsanamayacak düzeydedir. Bunların bir kısmı siyasi temayı işlerken bir kısmı güncel siyasetten tamamen uzak, pornografik denilecek hüviyettedir. Öte yandan polisiye türündeki tercüme ve telif romanlara rağbet de dikkate değerdir. Daha çok Süleyman Sûdî¹ ile birlikte yazdığı *Millî Cinâyât Koleksiyonu* isimli polisiye serisi ile tanınan Moralızade Vassaf Kadri de II. Meşrutiyet döneminde çok sayıda eser vermiş popüler romancılardandır. Kapsamlı bir biyografisine ulaşılamayan Moralızade Vassaf Kadri'nin *III. Murad* isimli piyesinin "İfadem!" başlıklı önsöz mahiyetindeki sayfalarında yer alan bazı ifadeleri yazarın hayatına ilişkin kendi kaleminden kısıtlı bilgiler içermektedir:

"Henüz on dört yaşında idim. Avân-ı sebâvetimi hemen kâmilten Rumeli'nin daima kar tabakalarıyla mestur olan dağlarında Şar ve Rogozna Balkanlarının menâzır-ı ruh-fezâsı arasında geçirdiğim için İstanbul'a geldiğim vakit maskatire'simi acemi bir seyyâh hâliyle gezerdim... Bana İstanbul'un her yeri, her şeyi yabancı idi... Yahut bana öyle gelirdi. Mektep tatili günlerimden bilistifade hayatından pek ziyade bîzar olmuş, ihtimal ki yaşamaya nefret etmiş olan ihtiyar lalamın kolundan tutarak kendimce hazırladığım program mucibince beni gezdirmesini rica ederdim... (...) Dört sene sonra artık tamamıyla İstanbul'u öğrenmiş ve aynı zamanda da mektebimi ikmâl eylemişim. (...) Henüz on dokuz yaşında bulunduğum bir sırada idi ki kaza ve kader beni Pire Sahilinin parlak yakamozlu emvac-ı bîkararı karşısında bulunduruyordu. (...) Bir arkadaşım hemen yanıma sokularak gözleri yaşarmakta olduğu hâlde: -Sultan Murad'ı kaybettik, diyordu." (s. 2-5).

Buradan hareketle Moralızade Vassaf Kadri'nin çocukluk ve ilk gençlik yıllarının büyük kısmını Balkanlar'da geçirdiği, 14 yaşından 19 yaşına dek İstanbul'da yaşadığı ve burada eğitim gördüğü, 29 Ağustos 1904 tarihinde Sultan V. Murad'ın vefat haberini Pire'de aldığı belirtilmesiyle o tarihte Pire'de bulunduğu kesindir. Yazarın tiyatro, roman, hikâye türünde verdiği eserler ile tercümeleri: *Mukaddeme-i İnkılâp* (1909), *Çakıcı'nın İlk Kurşunu* (1909), *Sultan Murad* (1911), *Yıldız Faciaları* (1911), *Çarşamba Karısı* (1913), *Hırsız Feneri-Gizli Mezaristan* (1914), *Melekper* (1914), *Ölüm Habercileri-Kızıl Sultan* (1914), *Kadınlar Komitesi* (1914), *Safiye* (1914), *Şimâl Rüzgârı* (1915), *Hint Yıldızı* (1915), *Yetime* (1915), *Meçhul Konak* (1915), *Yetime'nin Kabri* (1915), *Rauf'un Geceleri* (1915), *Tahte'l-bahirde İzdivaç* (1917), *Gizli Define Meyhanecinin Kızı* (?). Ayrıca Süleyman Sûdî ile birlikte, *Millî Cinâyât Koleksiyonu* (1914) dizisinde yayımladığı *Kanlı Peri*, *Kara Cadı*, *Siyah Pençe*, *Âni Felaket*, *Görülmemiş Bir Aşk*, *Yeraltı Şehrinde Bir Cinayet*, *Çin Guguklu Saat*, *Kanlı Perinin Son Aşkı*, *Esrarengiz Bir Düşün*, *Dirilen Cenaze* adlı kitapları da listeye eklemek gerekir. Bu çalışmaya konu edilen *Çarşamba Karısı* romanının basım tarihi çeşitli kaynaklarda 1915 olarak belirtilse de *İkdam* Gazetesinin 20 Nisan 1913 [13 Cemaziyelahir 1331/ 7 Nisan 1329] tarihli 5805. sayısının 6. sayfasında yer alan ilan, eserin forma forma neşredileceğini bildirmektedir. Ancak kütüphanelerde bu formaların kaydı bulunmamaktadır. O hâlde eserin 1331 tarihli baskısının Rumî değil Hicrî yıla işaret ettiğini düşünmek gerekir. Bu durumda eserin basım tarihinin 1915 değil 1913 olduğu kabul edilebilir.

¹ Süleyman Sûdî (1890-1933?): Kırmırlı yazar. Birçok müstear isim kullanarak çok sayıda eser vermiş, Türk folklor çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Gümüş, 2019).

Romana ismini veren “Çarşamba Karısı” Türk halk kültürüne ait bir unsurdur. Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*'nde “Çarşamba Karısı”nı şöyle tanımlar: “Zamanımızda kullanılmıyor; ‘Saçı başı dağınık, yırtık, mülevves kılık kıyâfetli kadın’ ve ‘Büyücü, sihirbaz, cadı’ anlamlarında kullanılır halk ağzı bir deyim idi. Çarşamba gününe nisbetle nereden doğmuşdur tesbit edilemedi” (1971, s. 3761). Pertev Naili Boratav ise *Türk Mitolojisi* isimli eserinde Cin maddesi altında Çarşamba Karısını “halk aktarımlarına dayanan tanımlama” şeklinde ifade ederken onun “Çarşamba günleri öfkelenen bir kadın” olduğundan, bu sebeple de “Çarşamba-Karısı ve Çarşamba-Cadısı” isimleriyle adlandırıldığından söz eder (2012, s. 49). Türk mitolojisine özgü bu hayalî yaratık ile birlikte roman kahramanlarının ölçünlü dilden farklı yahut hatalı kullandıkları kelimeler, eserin mizahi unsurlarını oluşturmaktadır.

Çarşamba Karısı²'nin Olay Örgüsü

Vassaf Kadri'nin -II. Meşrutiyet Dönemi edebiyat hayatında natüralizmi esas alışı etkisiyle olacak- romanı kendisine anlatılan yaşanmış bir olayın üzerine kurguladığını dile getirdiği “Birinci Kısım”da okurunu gerçekçiliğe ikna etmeyi düşündüğü söylenebilir. Yazar, öte yandan halkın batıl inançlarını eleştireceğini belirtmektedir.

Eser, vaka zamanından bir yıl önceki Mart ayında, İstanbul Üsküdar'da bir konakta, evin büyük hanımı Hasene'nin duyduğu kedi seslerini anlamlandırarak insan gibi konuşmaya başladıklarını düşünmesi üzerine kıyametin kopacağına inanmasıyla başlar. Eşi Galip Efendi, kızları Zarife ve Yekta, evin çalışanları Şirin ile Aşçı Aziz de Hasene Hanım ile birlikte kıyamet telaşına kapılır. Ev halkının cehaletinden faydalanmak isteyen Galip Efendi'nin halasının oğlu Sadettin hemen bir plan kurarak evin sütnesi (sütanesi) ile birlikte vakit geçirmeye niyetlenir. Uşak Ferit'i, bir miktar para ve yiyecek karşılığında, kılık kıyafetiyle “Çarşamba Karısı” hâline sokar, çeşitli yazılı ve sözlü talimatlar verdirerek evde kendisi ve sütne için ziyafet ortamı hazırlar. Konak sakinlerinin korku ve telaş ile geçirdikleri iki gün boyunca, Yekta'nın sâlise rütbesiyle memuriyet vazifesinde bulunan eşi "Damat Bey" evde bulunmayan tek aile üyesidir. Galip Efendi, damadını çalıştığı dairede ziyaret ettiğinde durumu kendisine aktarır. Bunun üzerine Çarşamba Karısı'nı hurâfattan bulan Damat Bey, işin iç yüzünü ortaya çıkarmak üzere gece yarısı konağa gider. Gizemli olay çözülür, Sadettin ve sütne konaktan kovulur; Uşak Ferit ise memleketine kaçır.

Moralizade Vassaf Kadri, halk efsanesi etrafında şekillendirdiği romanında cehalet eleştirisinde bulunurken kahramanları hem inançlarıyla hem de dil sapmalarıyla gülünç duruma düşürmektedir. Mehmet Kaplan, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Ecir ve Sabır” başlıklı hikâyesi için şu tespitlerde bulunur: “Yazar mahalle kadınlarının şuarsuzca hareketlerini cehaletleri ile açıklar. Hikâyede mahalle kadınlarının cehaleti, konuşmaları ile ortaya konulur. Kadınların cehaletleri ile ilgili motifler de güldürücüdür” (2005, s. 34). Esasında Kaplan'ın ifadeleri *Çarşamba Karısı* romanı için de geçerlidir. Hasene Hanım'ın kedi seslerinden hareketle kıyametin kopacağına inanması ve diğer aile üyelerini de buna inandırması, çalışmanın sonraki bölümlerinde de işaret edileceği üzere bilhassa Çarşamba Karısı'na yazılan mektuplarda kullanılan yanlış kelime ve terkipler bu mizahı oluşturmada başvurulan unsurlardandır.

Romanda Sadettin ve sütne kurnazlıkları, Damat Bey ise mesleği itibarıyla üst mevkide bulunuşuyla diğer kahramanların karşısında durmaktadır. Ayrıca bu üç karakterin diyaloglarında ölçünlü dilden sapmamaları da dikkat çekicidir.

² Bu eser, Arş. Gör. Merve Akbaş tarafından Latin harflerine aktarılarak yayına hazırlanmıştır, baskı sürecindedir.

1. Ağız Kullanımı

Ölçünlü dil ile ağızlar arasındaki en önemli fark, ölçünlü dilin öncelikle yazılı, ağızların ise öncelikle sözlü kullanılmasıdır. Buna karşılık, ağızlar; edebî metinler, karikatürler ve yerel basında yazılı olarak da kullanılabilir (Demir, 2009, s. 98). *Çarşamba Karısı*'nda ağız kullanımına, çoğunlukla evde çalışan görevlilerin diyaloglarında rastlanmaktadır. Bu durum, yöresel söyleyiş ve kelimelerin roman kişilerinin mensubu buldukları sosyal tabakayı okuyucuya hissettirme kaygısıyla kullanıldığının bir ifadesi olarak düşünülebilir. *Çarşamba Karısı*'nda ağız kullanımını iki başlık altında ele alınabilir:

1.1. Yöresel Söyleyişler

Ölçünlü dilde mevcut olan kelimelerin belli bir yöredeki söyleniş biçimleri, bu başlık altında değerlendirilecektir.

Aşçıbaşı Aziz Ağa, metinde ağız kullanımını ile ön planda olan kişidir. Aşçıbaşının *dedüğü, yandum, pişürdüm, çaldı, ...* söyleyişlerinde görülen ünlü yuvarlaklaşmaları; *bileyin* kullanımında görüldüğü gibi teklik birinci şahıs emir ekini -AyIn şeklinde ifade etmesi, *yaniya* ifadesindeki gibi şimdiki zamanı -yA eki ile karşılaması, onun Batı Grubu ağızlarının III. alt grubuna dâhil bir yöreden olduğunu düşündürmektedir³.

"Neğoluyo?" (Ne oluyor?)

"Geçiyi gettüm." (Keçiyi getirdim)

"Geliyo." (Geliyor)

"Hırhız" (Hırsız)

"Gıyamet" (Kıyamet)

"Yaniya." (Yaniyor.)

"Ben ne bileyin!" (Ben ne bileyim!)

"Müyezzün" (Müezzzin)

"Efendüm" (Efendim)

"Hırgız" (Hırsız)

"Bu gece buraya mı ilişdü?" (Bu gece buraya mı ilişti?)

"Sıfatuma bir şaplak çalsun hemü!" (Sıfatıma bir şaplak çalsın, he mi?)

"Geceler anasu" (Geceler anası)

"Çağırdu." (Çağırıldı.)

"Anacuğum" (Anacığım)

"Beyefendü" (Beyefendi)

"Vazgeçtüm." (Vazgeçtim.)

"Yuharı mı çihacağun?" (Yukarı mı çıkacağım?)

"Geceler Anasuna gabadayılıh olu mu?" (Geceler Anasına kabadayılık olur mu?)

"Üstüne şimdicek atulurum." (Üstüne şimdi atılırım)

³ Batı Grubu ağızlarının III numaralı alt grubu; Bolu (Göynük, Mudurnu, seben, Kıbrısçık hariç), Zonguldak, Bartın, Kastamonu (Tosya hariç) ağızları ile Karabük ilinin Ovacık ve Eskipazar ağızlarından oluşmaktadır (Karahan, 2011, s. 158). Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bk. (Karahan, 2011).

"Ulan galk. Gece Anasu va!" (Ulan, kalk! Gece Anası var!)

"Ferit ulan galk diyom. Gece Anasu va." (Ferit, ulan! Kalk diyorum. Gece Anası var.)

"İşş.. Ferit, galk. Gece Anasu a!" (Hişt! Ferit, kalk! Gece Anası ya!)

"Ben kaçıyor beyefendi." (Ben kaçıyorum beyefendi.)

"Geldi geldi de benim sıfatıma öyle çaplak çaldı ki..." (Geldi geldi de benim sıfatıma öyle şaplak çaldı ki...)

"Sabahtan belli aş pişürdüm ama yine beni çaplakladı." (Sabahtan beri aş pişirdim ama yine beni şaplakladı.)

"Gabil değil." (Kabil değil.)

"Ya benden evvel geçmiştir. Yahut Geceler Anasu onu alup götürmüştür." (Ya benden evvel kaçırmıştır yahut Geceler Anası onu alıp götürmüştür.)

"Dün gece de Ferit yatağında yoh idi." (Dün gece de Ferit yatağında yok idi.)

"Ben ondan korkmam. Bizim Ferit yatağında yoh." (Ben ondan korkmam. Bizim Ferit yatağında yok.)

"Ne olacak bir gece kıyamet koptu dediği bir gecede Geceler Anası gelmiş." (Ne olacak! Bir gece kıyamet koptu dediği bir gecede Geceler Anası gelmiş.)

"Aman efendim yandım." (Aman efendim, yandım.)

Uşak Ferit de ağız kullanan roman kişilerindedir. Diyalog sayısının sınırlı olması, kullandığı ağzın tespiti konusunda kesin bir yargıya varmayı güçleştirmektedir.

"-Vay babam diyordu. Karnım lakırdı söyley..." (Vay babam diyordu. Karnım lakırdı söylüyor.)

"-Sen içeride garı ile eğleniyorsun." (Sen içeride karı ile eğleniyorsun.)

"-O kadın ama içim zıplıyor." (O kadın ama içim zıplıyor.)

Roman boyunca ölçünlü Türkçe kullanan ev sahibi Galip Efendi'nin az sayıdaki örnekte ağız konuştuğu görülmektedir:

*"-Ben dışarı çıkam!" (Ben dışarı çıkayım!) örneğinde istek kipinde ölçünlü dil dışı bir kullanım söz konusudur. Bilindiği gibi, birinci şahıs çekimlerindeki eski -A eki, alam, verem, gelem, ... örneklerinde görüldüğü üzere bazı Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır (Korkmaz, 2003, s. 650). Galip Efendi, "gaz" kelimesini de *Derleme Sözlüğü*'nde örnekleri görüldüğü üzere "kaz" şeklinde telaffuz etmektedir. "Silsile" kelimesinin çeşitli ağızlardaki biçimi olan "sinsile" de yine Galip Efendi tarafından kullanılmaktadır.*

1.2. Ağız Kelimeleri

Çarşamba Karısı, ölçünlü dildeki sözlerin ağızlardaki farklı telaffuzlarının yanı sıra ölçünlü dilde mevcut olmayıp ağızlarda kullanılan kelimeleri de içermektedir. Bunlardan bazıları (taphunmak, dinazlamak, incilayazmak, paçaşmak) *Derleme Sözlüğü*'nde yer almamaktadır. Bu kelimelerin anlamları metnin bağlamından hareketle verilmeye çalışılmıştır. Yöresel söyleyişlerde olduğu gibi ağız kelimelerinin kullanımında da başı çeken roman kişisi Aşçı Aziz'dir:

Dinlemek: Ayakta durmak.

*"-Ben korktum. **dineldüğüm** yere incilayazdum."*

Eleşmek: Ulaşmak, yetişmek.

“-Ben şimdücek yukarı mı **eleşem?**”

Kelli: Sonra.

“-Memlekette emlak memuru var. Onu başımızdan galdırsa ben ondan **kelli** bir şey istemem.”

İncilayazmak: Düşeyazmak, yığılıvermek.

“-Ben korktum. dineldüğüm yere **incilayazdum.**”

Taphunmak: Tıka basa yemek.

“Ferit yemekleri istediği gibi ve hatta aşçıbaşının tabiri vechiyle “**taphunduğu**”nda arkasına kopuk kollu ceketini takarak Sadettin Bey’in tarif eylediği mahalle gitmiş idi.”

Paçaşmak: Zarara, kötülüğe uğramak.

“-Dedim **paçaşduk!**”

Uşak Ferit’in de ağız kelimeleri kullandığı görülüyor:

Dınazlamak: Katır gibi ses çıkarmak.

“-Ben hem eşek gibi zırlarım. Hem katır gibi **dınazlarım** hem horoz gibi öterim.. Hem de sansar gibi çiyaklarım!”

Evin beyi Galip Efendi’nin bir örnekte ağız kelimesi kullandığına tesadüf edilmiştir:

sübek: Küçük çocukların yataklarını kirletmemeleri için beşiğe takılarak sidiği oturağa götüren tahta boru, kamış.

“-Evet hatırımda **sübeğini** de beraber getirmiş idin.”

2. Argo Kullanımı

Aynı meslek veya sosyal topluluktaki insanların farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek, bazı kelimelerde değişiklikler yapmak, ilgili dilin arkaik unsurları ve varyantlarının yanı sıra yabancı kökenli kelimelerden ve bunların farklı şekillerinden yararlanmak suretiyle oluşturdukları *argo*, herkesçe anlaşılmayan kelimeler, deyimler, mecazlar ve kinayeli anlatımlardan meydana gelen bir özel dildir (Arslan, 2015, s. 197). Toplumda yerleşmiş bulunan kaba dil çağrışımı, argoyu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Argo; ilgili çağrışımın ötesinde çeşitli toplulukların gizlenme, grup kimliği oluşturma, ilgi ve dikkat çekme, eğlenme gibi birtakım ihtiyaçları ile aykırı davranma, özenme gibi tutumlarını yansıtan ve sanat-edebiyat gibi işlevleri de yerine getiren bir dil çeşitlenmesidir (Özkan, 2016, s. 36-40).

Çarşamba Karısı adlı eserde de argo kullanımlar mevcuttur. Metinde hem yazar-anlatıcı hem de roman kişilerinin ağzından argo tabirlere yer verilmiştir. Yazar-anlatıcının yeri geldiğinde argo sözlerden yararlanması, bu tür söz servetinin de edebî esere zenginlik katabileceğini yansıtmaya bakımından önemlidir. Roman karakterlerinin argo ifadeler kullanmasının ise onların niteliklerini ve ait oldukları sosyal tabakayı okuyucuların zihninde belirginleştirmek gibi amaçlara hizmet ettiği görülmektedir.

Bızdık: Çocuk, yenyetme.

Dudu: Kadınlara verilen bir unvan, hanım.

Galan: Paralı, zengin, kalantor.

Avantacı: Asalak, çıkarıcı, bir şeyi kolayca elde etmek isteyen kimse.

Sansar: Yankesici, hırsız.

Bağırsak Tarlası: Karın. Dilin dil ile açıklanması.

Kireç Söndürmek: Sarhoş olunan gecenin sabahında su içmek.

Şeytan Buğdayı: Göz.

Züppe: Şık.

Manca: Yiyecek şey, yemek.

Zıbarmak: Çok içip sızmak ya da yatıp uyumak.

Dolma yutmak: Yalana kanmak.

Kazık kakmak: Devamlı kalmak, ebediyen yaşamak.

Eşek fasulyesi: Bakla.

Çarşamba Karısı'nda yer alan bazı argo ifadelerin bizatihi metin içinde açıklandığı görülmektedir. Yazar-anlatıcı, romana konu ettiği hikâyenin arka planını anlattığı giriş kısmında meyhane argosundan verdiği birkaç örneği şu şekilde açıklar:

"Onların bir nevi lisanları da vardır.

-Sabahleyin su içmeye:

-Kireç söndürmek derler.

'Karın'a bağırsak tarlası...

'Göz'e şeytan buğdayı namını vermişlerdir. Sonra biraz şık giyinenlere 'züppe' derler..."

Argo bakımından oldukça ilginç veriler sunan Çarşamba Karısı'nda yazar-anlatıcının meyhane argosundan hareketle argonun zenginliğinden bahsetmesi de ayrıca dikkat çekicidir: *"Bunların meyhanelerde öğrenmiş oldukları öyle ıstılahat vardır ki Ş. Sami'nin bu lügatlerden pek çoğuna vakıf olmadan vefat etmiş olduğuna hatta eşrafın bu kelimelerin birçoğunu duymadan gittiğine emniyetim vardır."*

3. Ek Yığılmaları

Metinde sıkça rastlanan ek yığılması örneklerine, bir istisna haricinde tamamen roman kişilerinden Şirin'in konuşmalarında rastlanmaktadır.

Ölçünlü dilin toplumda sahip olduğu itibar, *açık prestij* olarak adlandırılır (Demirci, 2020, s. 243). Dilin açık prestije sahip olmayan varyantlarını kullanan kişiler, ölçünlü dili kullanmaya çalışırken bazen standardın ötesine geçerek hedeflenen dilde olmayan biçimleri kullanırlar. Aşırı düzeltmecilik denilen bu duruma kendi dilinin dışında dil öğrenen kişilerde de sıkça rastlanır (Demirci, 2020, s. 244-245). Memleketinde deveye bindiğini söylemesi ve metin içinde kendisine zaman zaman "fella" şeklinde hitap edilmesi ile Arap kökenli olduğu hissettirilen evin hizmetçisi Şirin'in konuşmalarında çok sayıda aşırı düzeltme örneğine rastlanmaktadır. Söz konusu biçimler çoğunlukla "ek yığılmaları"nda kendini göstermektedir. Şirin'in hemen hemen her konuşmasında görülen ek yığılması örnekleri, Türkçenin Arapçadan farklı olarak eklemeli bir dil olması ve kendisinin sonradan öğrendiği bu dili konuşurken yaşadığı güvensizlik ile ölçünlü dilin ötesine geçmesi olarak görülebilir:

"- Kiyametini kopaca."

"-Evimiz kirada mı hanımefendisi."

"-Kiyametini geliyo ayo."

“-**Kıyametini! Efendisi kalktı, hanımısı kalktı. Zarife Hanım kalktı. Hepsi kalktı.**”

“-**Hakkısını helal et ayo...**”

“-**Kıyametini geliyo.**”

“-**Kıyametini!..**”

“-Efendisi uyandı, **Hanımısı** uyandı. “

“-Geliyo.. **Kıyametini** geliyo!”

“- **Hanımı.** Ben sizinle gitmeyece.”

“- Bir ayda **bağırsaklarımı** ağızıma toplattı ayo.”

“-A.. u... Geliyo **kıyametini** geliyo!”

“-A...u.. **Kıyametini** mi kopuyo!”

“-Ben burada **hanımısı** çıktı hizmet eyleyece. Mahşerde **hanımısı** çiminceye kadar hizmet eyleyece..”

“-Av... **Kıyametini** kopuyor. Av!”

“-A.. u.. **Kıyametini** mi geliyo! **Çarçanbasını** mı geliyo...”

“-Au... Sütünesi hani **çocuğunu.**”

“-Memlekette **anamını** var onu buraya getirece.”

“-Benim bir **anamını** burada sığmayaca mı? Ayo!”

“-Av... **Çanşanbasını** geldi.”

Ek yığılması olaylarının arka planını oluşturan herhangi bir ekin işlek olan görevinin aynı nitelikte başka bir ekle kuvvetlendirilmesi veya dil hafızasında aşınmaya uğramış bir ektaki görevin tazelenmesi (Korkmaz, 2017, s. 90) işlevleri; evin hizmetçisi Şirin'den alınan ve yukarıda sıralanan örnekler için geçerli değildir. Ancak evin bir başka çalışanı Aşçı Aziz Ağa'dan alınan ek yığılması örneğinde iyelik eklerinde görülen yığılma, ilgili ekin görevinin aynı nitelikteki başka bir ek ile kuvvetlendirilmesi söz konusudur:

*Korkak der de bana yapıştırdığı gibi ona da bir çaplak çalsa emlak memuru ertesi günü **pılısını** pırtısını oradan toplar da soluğu Ankara'da alır.*

4.Kirlenme (Kontaminasyon):

Bir dilin başka bölgelerde konuşulan akraba varyantlardan veya akraba olmayan dillerden etkilenmesi *kirlenme* veya *kontaminasyon* terimleri ile ifade edilir. Bu etkilenme, ölçünlü olmayanın ölçünlü dile karışmasıyla olabildiği gibi ölçünlü dile ilişkin unsurların ölçünlü olmayana karışmasıyla da gerçekleşebilir (Demirci, 2020, s. 261-262).

Çarşamba Karısı'nda evin uşağı Ferit'ten alınan aşağıdaki örnek, bir kirlenme örneğidir:

“-Sen içeride garı ile eğleniyorsun.”

Roman içinde yer alan diyaloglardan ölçünlü dil konuşuru olmadığı anlaşılan Ferit'in ilgili örnekte kullandığı “eğleniyorsun” ifadesi ölçünlü dile ait bir unsurdur. Burada sözü edilen kirlenme, ölçünlü dile ait bir unsurun ölçünlü olmayana karışmasıyla meydana gelmiştir. Aynı durum, Aşçı Ferit'ten alınan aşağıdaki örneklerde de görülmektedir:

“-Ben *gaçıyon beyefendi.*” (Ölçünlü dile ait “beyefendi” kelimesinin ölçünlü dışı kullanıma karışması)

“-Aman efendim yandum” (Ölçünlü dile ait “efendim” hitabının ölçünlü dışı kullanıma karışması)

5. Ölçünlü Dil Dışı Diğer Kullanımlar

Bazı dil bilgisi kitaplarında müstakil bir kelime türü olarak da değerlendirilen ünlemler, esas itibarıyla edat soylu kelimelerdir. Nitekim Ergin, edatları *ünlem edatları*, *bağlama edatları* ve *son çekim edatları* olarak üç gruba ayırır ve edatların (dolayısıyla ünlemlerin) kelime yapımına elverişli olmadıkları, dilin eksiz unsurları olduğu bilgisini verir (2011, s. 348). Ünlemleri müstakil bir kelime türü olarak ele alan Korkmaz da onların ünlem olarak çekime girmediklerini ve ancak nadir örneklerde adlar gibi çekimlendiklerini söyler⁴ (2003, s. 1146). Edatların çekime girmeyen “donmuş” ve “kalıplaşmış” sözler olduğunu ifade eden Hacıeminoğlu, aşağıdaki örnekte görülen “yahu” ifadesini çağırma-hitap edatları başlığı altında değerlendirmiştir (2015, s. XIII).

Çarşamba Karısı'ndan alınan “Hasene Hanım Sadettin Bey'in vürudunu görünce:

–**Yahular!** dedi. Hepimiz hazırlandık mı!” metin parçasındaki “Yahular!” ifadesinde görülen “yahu” ünlemine çokluk eki getirilmesi durumu, eksiz, kalıplaşmış, donmuş yapılar olan edat/ünlemlerin özelliklerine aykırı bir durum teşkil eder.

Metin içerisinde Arap coğrafyasından geldiği sezdirilen Şirin'in konuşmalarında ek yığılmasının yanında karşılaşılan dil sapmalarından bir diğeri, teklik 1. şahıs yerine sistematik olarak teklik 3. şahıs çekiminin kullanılmasıdır.

–Hepiniz istedi.. İstedi ben kaldı.”

–Ben size bu kadar emeği verdi.”

–Ben memlekette develere bindi.”

Yine, Şirin'in dil kullanımlarında Türkçeye hâkim olmamanın getirdiği yanlış telaffuzlara rastlanmaktadır: *papur (vapur)*, *çarcanba (çarşamba)*, *kuruntuna (firtına)*.

Çarşamba Karısı'nda ölçünlü dilden sapmalara örnek olarak verilebilecek bir diğer nokta *sıkalmak* kelimesinde karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş Türkiye Türkçesi sözlüklerinde yer almayan, *Ötüken Türkçe Sözlük*'te ise eAT kısaltması ile Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait bir kelime olduğu belirtilen sıkalmak (yoğunluk meydana getirmek, sıklaşmak), ilk bakışta bir arkaizm örneği gibi anlaşılabilir da ilgili sözlükte verilen anlam ile metindeki kullanımın (sıkıca kavramak) örtüşmediği görülmektedir. Dolayısıyla, ilgili kelimenin Türkçenin tarihî dönemlerine ait bir biçim olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. *Sıkalmak* kullanımını yazarın üslubuna ilişkin bir sapma olarak değerlendirmek yerinde olacaktır:

“Şimdi aşçıbaşı *Çarşamba Karısı*'nı (!) tamamıyla kollarından **sıkaldığı** bir sırada damat bey içeri odaları gezdi.”

Çarşamba Karısı'nda ek yığılmasının yanı sıra bir örnekte ek eksiliminin de yer aldığı görülmektedir.:

–Hasene isminde kedi varsa ben o hayvancığın **kafası** koparveririm.”

Başlayayım'ın *başlayım* şekline dönüşmesi gibi örneklerde görülen hece düşmesi, ses bakımından birbirine benzeyip art arda gelen iki heceden birinin eriyip düşmesi olarak tanımlanır (Ergin, 2011, s. 52). Birçok örnekte yazıya da aktarılan bu ses olayı, ilgili örnek

⁴ Korkmaz'ın ad gibi çekime girebilen ünlemlere örnek verirken burada ele alınan “yahu”ya veya herhangi bir seslenme ünlemine/edatına yer vermediği görülmektedir.

ve benzerlerinde ise yazıya aktarılmaz. *Çarşamba Karısı*'nda, yalnız konuşma dilinde görülen söz konusu hece düşmesi örneğinin yazıya da aktarıldığı görülür:

“–Şimdi hazırlanmayım değil mi?”

Gülcan Çolak, Peter Trudgill'den alıntılarla ölçünlü dilin toplumun alt tabakalarında söz varlığı, telaffuz ve dilbilgisi yönlerinden farklılaştığını ve sapmalara uğradığını söylemektedir. Sosyal tabakaların en altına doğru indikçe bu farklılıkların sayıca arttığını, üste doğru çıktıkça da ölçünlü dil kullanımında telaffuzun bir bilinç ile itinalı ve kibar bir davranış biçimi şeklinde geliştirildiğini ifade etmektedir (2019, s. 27). Nitekim daha önce de belirtildiği gibi *Çarşamba Karısı*'nın sosyal statü olarak en üst tabakasında bulunan roman kahramanı Damat Bey'in ölçünlü dilden sapmalara başvurmadığı görülmektedir. Konağın iki sakini Sadettin ve sütününin kurnazlıkları sebebiyle ifadelerinde standardın dışına çıkmaksızın konuşulduğu düşünülebilir. Ne var ki eserde “kibarlık budalılığı”na örnek verilecek bazı kullanım yanlışlarıyla da karşılaşılır. Hasene Hanım'ın “taksirat” kelimesini “taksîri at”, istiğfar kelimesini “estifare” şeklinde telaffuz ettiği görülür. Bununla beraber *Çarşamba Karısı*'na yazılan mektuptaki “mektub-ı ektebül-kütüb” terkinde yer alan “ekteb” kelimesi Arapça “ketebe” fiil kökünün e'f al veznine göre (tıpkı yine Arapça “kesere” fiil kökünden “ekser” kelimesinin türetilmesi gibi) çekimlenmesiyle “türetilmiştir”. Ancak ekteb kelimesine sözlüklerde rastlanmamaktadır. Dolayısıyla yazarın, kahramanın yazı dilinde kullandığı bu kelimeyi incelik göstermek maksadıyla “oluşturduğunu” söylemek mümkündür. Yazar karakterlerin cehaletini bir mizah unsuru olarak kullanmaktadır.

Sonuç

Moralizade Vassaf Kadri'nin *Çarşamba Karısı* adlı eseri, II. Meşrutiyet döneminde kaleme alınmış, mizahi unsurlarla örülü bir romandır. İçinde barındırdığı hatalı terkipler, argo sözler, ağız kelimeleri, ek yığılması, ek eksiltimi ve kirlenme örneklerinin yanı sıra ölçünlü dilde bulunmayan kelimelere yer verişleriyle dil incelemeleri bakımından oldukça ilgi çekici veriler sunmaktadır. Argo ifadeler ve ağız kullanımlarına roman kişilerinin dâhil oldukları sosyal tabakayı işaretlemek amacıyla başvurulmuştur. Roman kahramanlarının dil kullanımları, cehaletin gülünçlüğü vurgulamak işlevini de yerine getirmektedir. Ek yığılması biçiminde karşımıza çıkan aşırı düzeltilmiş biçimler, ilgili roman kişinin etnik mensubiyetini vurgulamaktadır. Nadiren üst toplumsal tabakadan kişilerin de ölçünlü dilde bulunmayan kullanımları tercih ettiği görülmektedir. Metinde ek almış edat yapısına ve ölçünlü dilde mevcut olmayan yapılara da rastlanmaktadır. *Çarşamba Karısı*'nda *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan kelimelerin de bulunduğu görülmektedir. Bu sözlerin tespit edilip metin bağlamından hareketle anlamlandırılması, *Derleme Sözlüğü*'nün söz varlığına da katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (1963). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKTUNÇ, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ARSLAN, M. (2015). “Argo”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi: Dilin Perdeleri Özel Sayısı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 196-221.

BORATAV, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

ÇAĞBAYIR, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- ÇOLAK, G. (2019). *Toplumdilbilimi: Toplumsal Cinsiyet ve Dil*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- DEMİR, N. (2009). "Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı Hakkında Bir Ön Çalışma". *Turcological Letters to Bernt Brendemoen*. (ed. Éva Á. Csató vd.). Oslo: Novus forlag: 97-108.
- DEMİRCİ, K. (2020). *Dilin Sosyokültürel Hâlleri: Toplumsal Dilbilim Referans Kitabı*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- DEVELLİOĞLU, F. (1980). *Türk Argosu: İnceleme ve Sözlük*. İstanbul: Aydın Kitabevi.
- ERĞİN, M. (2011). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GÜMÜŞ, İ. (2019). "Süleyman Sûdî'nin Türk Folklor Tarihindeki Yeri". *Millî Folklor*. XVI/123: 124-133.
- HACIEMİNOĞLU, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar (En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar) -Yazı Dilinde-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İMER, K. vd. (2019). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- KAPLAN, M. (2005). *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAHAN, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOÇU, R. E. (1971). "Çarşamba Karısı". *İstanbul Ansiklopedisi*. VII: 3761.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2017). "Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 85-90.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, A. (2012). *Türkçenin Argo Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- ÖZKAN, N. (2012). "Gizli Dil Olarak Argonun Fonksiyonu Üzerine". *Argo*. (ed. Emine Gürsoy Naskali-Gülden Sağol Yüksekaya). İstanbul: Ka Kitap: 31-40.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1963). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vassaf Kadri (1328). *Sultan Murad*. İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası.
- Vassaf Kadri (1331). *Çarşamba Karısı*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- YURTBAŞI, M. (2012). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing.